

УДК 502.34

<https://doi.org/10.53904/1682-2374/2021-23/3>

В.І. Гетьман

*Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України,
вул. Митрополита Василя Липківського, 35, корпус 2, м. Київ, 03035 Україна
e-mail: wi.getman@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9314-0584*

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКІВ – ОСНОВА ЇХ ПЛАНУВАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Функціональне зонування, планувальна організація, планувальні структури, національний природний парк, рекреаційні навантаження

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКІВ – ОСНОВА ЇХ ПЛАНУВАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ. В.І. Гетьман. – Розглянуті питання функціонального зонування територій національних природних парків України і світу як ключової проблеми їх територіальної організації або планування. У порівняльному аналізі показані як позитивні явища, так і недоліки вітчизняного та світового природоохоронного планування, передусім рекреаційних територій.

Функціональне зонування є основним розділом проєктів організації природно-заповідних територій та об'єктів України, охорони, відтворення і використання їх природних комплексів.

Практичний досвід створення та діяльності національних природних парків України переконує: планування їх територій має принципово важливе значення і є основною передумовою забезпечення врівноваженого та безконфліктного функціонування таких поліфункціональних природно-заповідних установ.

Результатом функціонального зонування території національних природних парків виступає схема, чи картосхема як наочне відображення просторових функцій, які ця територія має виконувати. На ній виділяють територіальні ділянки (функціональні зони), що різняться за функціями та цілями охорони, а відтак – охоронними режимами і формами практичної діяльності в їх межах.

Функціональне зонування територій національних природних парків України здійснюється за вільним типом: загальний рисунок мозаїчний, ділянки кожної зони представлені декількома контурами – тобто воно має кластерний характер.

Порушені питання щодо рекреаційних навантажень, як агрегатного показника антропогенного впливу протягом комфортного періоду, у межах вітчизняних і зарубіжних національних (природних) парків та їх нормативів. Для території національних природних парків України автором запропоновано орієнтовні нормативи допустимого рекреаційного навантаження.

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ЗОНИРОВАНИЕ ТЕРРИТОРИЙ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПАРКОВ – ОСНОВАНИЕ ИХ ПЛАНИРОВОЧНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ. В.И. Гетьман. –

Рассмотрены вопросы функционального зонирования территорий национальных природных парков Украины и мира как ключевой проблемы их территориальной организации или планирования. В сравнительном анализе показаны как положительные явления, так и недостатки отечественного и мирового природоохранного планирования, прежде всего рекреационных территорий.

Функциональное зонирование является основным разделом проектов организации природно-заповедных территорий и объектов Украины, охраны, возобновления и использования их природных комплексов.

Практический опыт создания и деятельности национальных природных парков Украины убеждает: планирование их территорий имеет принципиально важное значение и является основной предпосылкой обеспечения уравновешенного и бесконфликтного функционирования таких полифункциональных природно-заповедных учреждений.

Результатом функционального зонирования территории национальных природных парков выступает схема, или картосхема как наглядное отображение пространственных

функцій, которые эта территория должна выполнять. На ней выделяют территориальные участки (функциональные зоны), которые отличаются функциями и целями охраны, а потому – охранными режимами и формами практической деятельности в их границах.

Функциональное зонирование территорий национальных природных парков Украины осуществляется по свободному типу: общий рисунок мозаичный, участки каждой зоны представлены несколькими контурами – то есть, оно имеет кластерный характер.

Подняты вопросы, касающиеся рекреационных нагрузок, как агрегатного показателя антропогенного влияния на протяжении комфортного периода, в пределах отечественных и зарубежных национальных (природных) парков и их нормативов. Для территории национальных природных парков Украины автором предложены ориентировочные нормативы допустимой рекреационной нагрузки.

FUNCTIONAL ZONING OF TERRITORIES OF NATIONAL PARKS – THE BACKGROUND OF ITS PLANNING ORGANIZATION OF THE WORLD AND UKRAINE. V. I. Getman. – The issues of functional zonation of the territories of national parks of Ukraine and the world as a key problem of their territorial organization or planning are considered. The comparative analysis shows both the positive phenomena and the shortcomings of national and world environmental planning, especially recreational areas.

Functional zoning is the main section of the projects of organization of nature reserves and objects of Ukraine, protection, reproduction and use of their natural complexes.

The practical experience of creation and activity of national natural parks of Ukraine convinces that planning of their territories has fundamental importance and is the basic precondition of the ensuring of balanced and conflict-free functioning of such polyfunctional nature reserves.

The result of the functional zoning of the territory of national natural parks is a scheme or map as a visual reflection of the spatial functions that this area must perform. The territorial areas (functional zones) are distinguished on it that differ in the functions and purposes of protection, and therefore they differ protection regimes and forms of practical activities within them.

Functional zoning of the territories of national natural parks of Ukraine is carried out by free type: the general drawing is mosaic, sites of each zone are presented by several contours - that is it has cluster character.

Issues related to recreational load as an aggregate indicator of anthropogenic impact during the comfort period, within domestic and foreign national (natural) parks and their standards. For the territory of national natural parks of Ukraine, the author has offered approximate standards of allowable recreational load.

Постановка проблеми

Основним розділом проектів організації природно-заповідних територій та об'єктів України, охорони, відтворення та використання їх природних комплексів є функціональне зонування, що розробляється на об'єктивній науковій основі і водночас є однією з важливих проблем заповідної справи.

Функціональне зонування здійснюється з метою практичної реалізації основних функцій природно-заповідних територій та об'єктів: збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів; створення умов для організованого туризму, інших видів і форм рекреації (рекреаційної діяльності) в природних умовах з додержанням заповідного (диференційованого) режиму; проведення наукових досліджень ландшафтних комплексів (ЛК) та їх змін в умовах рекреаційного використання, розроблення відповідних наукових рекомендацій (охорона і використання природних ресурсів); здійснення екологічної освітньо-виховної роботи; сприяння соціально-економічному розвитку регіону (місцевості) (Шищенко, 1988; Шеляг-Сосонко, Устименко, 1988).

Функціональне зонування – це розділення природно-заповідних територій та об'єктів на ділянки (зони) з різними режимами збереження, відтворення та використання природних комплексів (Попович, 2007).

Однак досі для зазначених територій та об'єктів не розроблені загальні теоретичні і методичні питання цього зонування, не існує єдиної моделі його структури. На сьогодні жодний міжнародний чи вітчизняний документ не засвідчує чітких критеріїв зонування.

В Україні існує певний досвід проведення поліфункціонального зонування територій національних природних парків (далі – НПП). У цьому питанні заслуговують на увагу наукові доробки провідних вчених у цій сфері: С.Ю. Поповича (Попович, Устименко, 1992; Попович, 2007), Т.Ф. Панченко (2015), П.Г. Шищенка (1988), А.Ж. Меллума (1978) та ін.

Варто зазначити, що в літературних джерелах відсутні достатньо науково обґрунтовані методичні рекомендації щодо виділення функціональних зон, їх оптимальних площ, конфігурацій, допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень на ділянки природно-заповідних територій та об'єктів (Tolle, Forest; 1981; Global ecology, 1988).

Функціональне зонування територій НПП України здійснюється за вільним типом: загальний рисунок мозаїчний, ділянки кожної зони представлені декількома контурами – тобто воно має кластерний характер. Однак з цього питання і нині не припиняються дискусії.

Мета дослідження – актуалізувати тему пошуку нових (креативних) шляхів та форм здійснення функціонального зонування територій НПП України задля оптимального збереження та охорони заповідного біотичного і ландшафтного різноманіття.

Методи дослідження

У статті дотримано чотири рівні методології науки: філософсько-світоглядного, загальнонаукового, конкретно-наукового (методи ландшафтознавства) і техніки досліджень, а також використано аналітичний методологічний прийом (метод аналізу). Також застосовано низку інших методів, зокрема, загальнонаукові (логічні) – синтез, абстракція, індукція і дедукція; конкретно-наукові (методи ландшафтознавства, передусім, спостереження, історико-географічний, порівняльно-географічний та ін.).

Результати дослідження та їх обговорення

Що розуміють під національним парком (далі – НП) у світі і національним природним парком в Україні? Термін "національний парк" уперше з'явився у США, де 1 березня 1872 р. спеціальним декретом вісімнадцятого президента Улісса Гранта був створений "для користі і блага нації" перший у світі Йеллоустонський національний парк ("Країна чудес") площею 899104 га. У 1890 р. у США організовують два нових НП – "Йосеміті" і відомий широкому загалу "Секвойя". Нині у США діють 58 національних парків з 359 природно-заповідних територій найвищої категорії. В Європі перший НП створений у Нідерландах у 1905 р., потім у Швеції ("Сарек") у 1909 р., Швейцарії – 1914 р. На сьогодні у світі існує більш як 2,5 тис. НП.

За єдиним природоохоронним визначенням, прийнятим на X Генеральній Асамблеї Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів (МСОП), що проходила в Нью-Делі в листопаді 1969 р., НП – це значна територія (необхідна для здійснення процесів саморегуляції екологічних систем), у складі якої одна або кілька екосистем, мало змінених або не змінених експлуатацією та поселенням людини, відзначається різноманітними типами ландшафтів, багатством рослинного і тваринного світу, а також різноманітністю геоморфологічних систем, особливо цінних з наукової, освітньої, виховної та рекреаційної точок зору, або яка характеризується природними пейзажами високої естетичної цінності (Заповідна справа ..., 2003).

У 1962 р. на I Всесвітньому конгресі з національних парків, що відбувся у Сіетлі (США), як окрема категорія охоронних об'єктів був виділений природний парк, основна функція якого полягає в організації умов для рекреації, туризму. В Україні природному парку відповідає регіональний ландшафтний парк.

У НП (II категорія за класифікацією МСОП) охорона природи частково поєднується з рекреацією, тобто відпочинком людей в природному, мало зміненому середовищі. Це означає, що вони виконують передусім природоохоронну, а також рекреаційну функцію. В багатьох НП під рекреаційне використання відводиться до 5–10% території, однак природоохоронні задачі переважають над рекреаційними (хоча

скрізь допускається екотуризм). На відміну від заповідників, НП не можуть бути повністю закритими для відвідування (Система ..., 2001).

Основним режимом на території НП, включаючи землі, що на час включення були неприродними, є режим невтручання. Не менше 75% площі вважаються суворо охоронними без регулювальних заходів і порушень природної сукцесії. Антропогенні ландшафти там займають незначну площу.

На другій світовій конференції щодо розвитку національних парків, що відбулася у 1972 р. в Йеллоустонському НП, було висунуто цілу низку вимог: територія національного парку має підлягати функціональному зонуванню з чітким використанням кожної із зон, необхідно обмежити або повністю заборонити користування автотранспортом, використовувати менш небезпечний вид пересування, ретельно обґрунтувати необхідність будівництва мережі доріг, зменшувати інтенсивність потоків рекреантів, пропонуючи їм паліативні природні території поза межами НП.

У наукових колах країн, зокрема пострадянського простору, незмінними залишаються *дві точки зору* (підходи, моделі) щодо пріоритетних функцій НП. *Перша* – НП є *природоохоронним об'єктом*, наближеним за статусом до заповідника (А.Г. Банніков, В.В. Криницький). *Друга* – НП є *рекреаційним об'єктом* з підвищеними вимогами до охорони природи (М.Ф. Реймерс, Ф.Р. Штільмарк) (Забелина, 1987).

В Україні термін "національні природні парки" (далі – НПП) вперше офіційно з'явився з прийняттям Закону України "Про природно-заповідний фонд України" від 16 червня 1992 р. До цього існувала назва "державний природний національний парк", яка була затверджена Постановою Ради Міністрів УРСР "Про класифікацію і мережу територій та об'єктів природно-заповідного фонду Української РСР" № 311 від 22 липня 1983 р. З 1972 р. фігурувала назва "державний природний парк" відповідно до затвердженої урядом "класифікації заповідних та інших територій УРСР, що охороняються державою". Відповідно до ст. 20 вище зазначеного Закону України НПП – це природоохоронні рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи, що створюються з метою збереження, відтворення та ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

На сьогодні в Україні функціонують 53 НПП. Перший – Карпатський НПП – оголошено Постановою Ради Міністрів УРСР від 3 червня 1980 р. (спочатку як державний природний, пізніше – державний природний національний). Однак перший власне український НП було створено у 1930-ті роки митрополитом Андреем Шептицьким. Зараз на його місці знаходиться ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Грофа" площею 2533,8 га (Рожнятівський р-н Івано-Франківської обл.) (Природно-заповідний фонд ..., 1999).

Практичний досвід створення та діяльності НПП України переконує, що проблема планування території досить важлива: її практичне вирішення є основною передумовою забезпечення врівноваженого і безконфліктного функціонування цих поліфункціональних природно-заповідних установ.

Основним способом "самореалізації" НПП є функціональне зонування його території. Воно здійснюється задля створення необхідних умов для виконання НПП природоохоронних (збереження біорізноманіття території, забезпечення екологічно збалансованого природокористування та ін.) та рекреаційних функцій.

Функціональне зонування території НПП – це не що інше як чітка диференціація у просторі його функцій. Воно може розглядатися як процес теоретичного пізнання та практичної реалізації існуючої інформації про парк.

Результатом функціонального зонування території НПП виступає схема, чи картосхема, як наочне відображення просторових функцій, які ця територія має виконувати. На ній виділяють територіальні ділянки (функціональні зони), що різняться за функціями та цілями охорони, а відтак – охоронними режимами і формами практичної діяльності в їх межах (Заповідна справа ..., 2003).

Функціональне зонування території НПП також можна розглядати і як цільову просторово-функціональну модель охоронної території. Відповідно – практична

діяльність з їх охорони територіально диференційована за виділеними функціональними зонами. Воно є шляхом до реалізації цієї моделі.

Склад функціональних зон і показники їх територій у різних (вітчизняних і зарубіжних) національних парків відрізняються. Розглянемо спочатку схему функціонального зонування, прийняту для територій НПП України.

Відповідно до ст. 21 Закону України "Про природно-заповідний фонд України" з метою забезпечення виконання НПП покладеного на них завдання щодо створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних ЛК і об'єктів на їх території виділяють зони регульованої і стаціонарної рекреації (Методичні рекомендації ..., 2005). Крім зон рекреації також виділяють заповідну і господарську зони. Назви зон визначаються за їх основною функцією. Зона може поділятися на підзони. Межі зон проводяться за природними лініями (контурами) – басейни річок, гірські хребти, береги водойм, лісові виділи тощо.

У зоні регульованої рекреації дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок; тут забороняється діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних ландшафтів розміщеної по сусідству заповідної зони. Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку.

Заповідна зона призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників. МСОП пропонує для НПП мінімальну площу заповідної "території-ядра" до 1000 га (Менеджмент ..., 2003; Гетьман, 2012).

Заповідна зона НПП, розміщених у відносно екологічно стабільних регіонах та на мало порушених природних територіях гірських (високогірних, гірсько-лісових), рівнинних (лісових, водно-болотних, зандрових, моренно-зандрових, лиманних, солончакових, плавневих) ландшафтів та на морських акваторіях має становити більше третини від усієї площі парку.

Заповідна зона НПП, розміщених в екологічно нестабільних регіонах та на середньо порушених природних територіях (акваторіях) лісостепових, лучно-лісових, заплавних, прісноводних ландшафтів має становити більше 20% площі парку.

Заповідна зона НПП, розташованих у не досить екологічно стабільних регіонах та на значно порушених природних територіях степових, лучних, байрачних, піщано-черепашкових, скельних, подових тощо ландшафтів має становити 15% від усієї площі парку або 10% від площі його природних ділянок (Попович, 2007).

У господарській зоні ведеться традиційна господарська діяльність з дотриманням вимог щодо охорони природного навколишнього середовища. Площа цієї зони, в залежності від її складу, може становити 5–25% території парку.

При непогано розробленому і законодавчо затвердженому функціональному зонуванню НПП України треба однак сказати, що лише незначна їх частина відповідає II категорії міжнародної класифікації – НП (охорона екосистем і рекреація).

Так, площа, зайнята антропогенними ландшафтами, у вітчизняних НПП занадто велика (на що є суб'єктивні причини, виходячи із значної розораності території) і має доволі дивні розходження між парками – від 1% в Азово-Сиваському НПП до 95% у "Подільських Товтрах" (Заповідники ..., 1999).

Загалом антропогенні ландшафти займають до половини (і більше) території НПП України. Для порівняння: в Польщі ця величина коливається від 1% до 20% і становить у середньому 4% (Национальные парки ..., 1989).

В Україні існує практика (функціонального зонування) виділяти землі, вилучені з господарського користування, і землі, надані НПП у постійне користування (хоча у вище зазначеному законі такого "феномена" чітко ніде не прописано). Це, мабуть, було продиктовано прагненням збільшити площу природно-заповідного фонду України і "дотягнутись" до європейського зразка (10–15% від площі країни).

Частка земель, що знаходяться у постійному землекористуванні НПП України, невелика і складає, у середньому, ¼ частину їх загальної площі, а по установах вона

мінється з напрочуд дивною амплітудою – від 1% у тих же "Подільських Товтрах" (крутосхили річкової долини Дністра шириною 100 м і протяжністю 120 км, які практично не можна використати) до 100% в Азово-Сиваському НПП. У Росії, наприклад, більшість НП належить до II категорії МСОП і порівняно з нашими вони мають значно суворіший режим і більшу частину земель у власному користуванні (83%) (Система ..., 2001).

Цікаві особливості функціонального зонування мають НП Німеччини. Так, наприклад, перший у цій країні НП "Баварський ліс" має заповідну зону, три зони розвитку лісів, зону буферну та зону рекреації, яка включає дві підзони: інтенсивної рекреації (у т.ч. сектори історичних об'єктів, зоологічний, розважальний) та пішохідного туризму й альпінізму; основну частину парку займає резерват – до 70% загальної площі його території.

Йеллоустонський НП у США також має певні особливості у складі функціональних зон (з пріоритетом охоронюваних територій): території, доступні для автомобілістів – 25% загальної площі парку; території, не доступні для автомобілістів – 75% (включаючи підзони: охоронюваного ландшафту – 50%, найпростішого облаштування ділянок для відпочинку – 25%) (Панченко, 2015).

Крім зазначених, є й інші особливості функціонального зонування НП. Наприклад, виділення значних за площею спортивно-рекреаційних зон – до 65% території парку (Канада); охоронних (буферних) зон, які в 5 разів і більше перевищують площу самих національних парків (Франція); фауністичних зон туризму, мисливства (країни Африки); гірських фауністичних зон з обмеженнями для туристів: заборона магнітофонів, транзисторних радіоприймачів, яскравого одягу тощо (Італія) (Клюшин, Михайлова, 1976).

На основі функціонального зонування НП, а також територіальної конфігурації місць ландшафту (лісові масиви, системи озер, групи островів, дельти річок, узбережжя крупних водойм) базується їх планувальна організація. Вона складається з планувальної структури і функціонального зонування території. На формування планувальної організації суттєво впливають такі типи її основних елементів: лінійні (природні осі) – річки, прибережні смуги водойм, гірські хребти, а також транспортні магістралі, що перетинають парки, пішохідні і паркові дороги; точкові – населені пункти, виробничі комплекси тощо (Шищенко, 1988; Гродзинський, 2005).

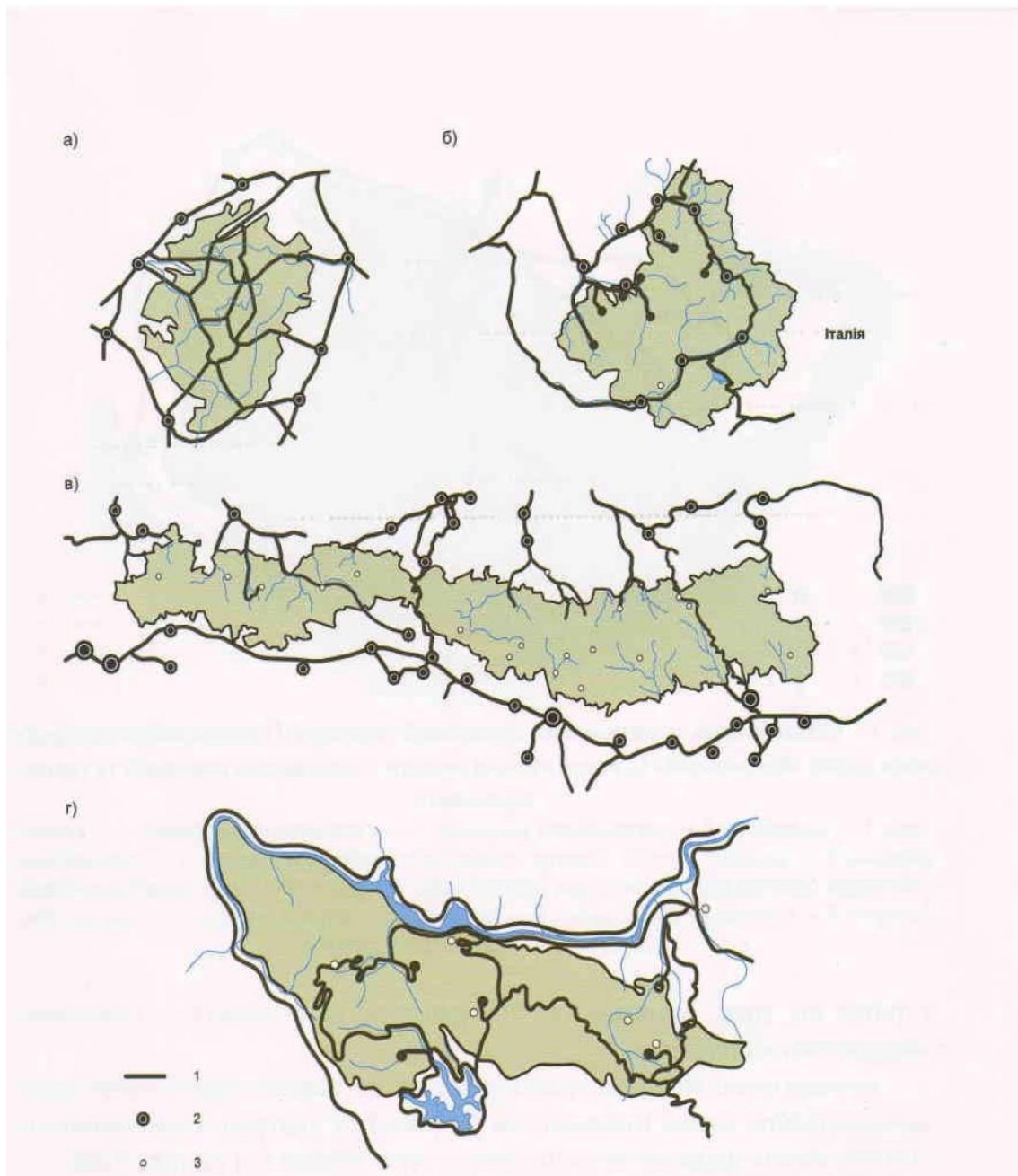
Планувальна організація національних парків – це обумовлене природними факторами функціональне зонування їх території, на основі якого формуються різні типи просторово-планувальних структур, свого роду "каркасів" за напрямками природних осей з урахуванням існуючих систем розселення, виробництва, транспорту, інженерних споруд.

За різних природних і соціально-економічних умов планувальна організація НП може мати такі планувальні структури (структурні схеми): кільцеву, лінійну, тупикову і комбіновану (Панченко, 2015) (рисунк).

За умови використання кільцевої планувальної структури парку заповідна зона займає центральне положення, рекреаційні – периферійне; лінійної – функціональні зони поступово чергуються вздовж природних осей (приморські, прирічкові райони); за тупикової структури центральне положення займають рекреаційні зони, а заповідна охоплює периферійні території (акваторії) парку (гірські, озерні райони); комбінована планувальна структура об'єднує всі попередні форми (тупиково-кільцева, лінійно-тупикова тощо). Остання є найбільш поширеною схемою планувальної організації національних парків.

Кільцева планувальна структура характерна для багатьох вітчизняних і зарубіжних НП, таких як Карпатський, Шацький та "Синевир" (Україна), Йеллоустонський (США), Татранський (Польща), "Вітоша" (Болгарія) та ін. За комбінованою схемою здійснена планувальна організація відомих зарубіжних національних парків: "Баварський ліс" (Німеччина), "Лахемаа" (Естонія), "Аукштайтія" (Литва) тощо (Клюшин, Михайлова, 1976; Панченко, 2015).

Значна кількість зарубіжних НП створюється на прибережних територіях морів, річок та інших великих водойм, зазвичай, за лінійною схемою планувальної структури, зокрема: Прибайкальський (Росія), Метропарк (США), Гауя (Латвія), Куршська коса (Литва) тощо (Методические рекомендации ..., 1978; Панченко, 2015).

Схеми планувальної організації території НП: а) кільцева (парк "Сімліпал" (Індія); б) тупикова (парк "Вануаз" (Франція); в) лінійна (парк "Централен Балкан" (Болгарія); г) комбінована (парк "Тара" (Сербія). 1 – головні паркові дороги, 2 – населені пункти, 3 – туристичні бази

За комбінованою схемою організована планувальна структура НП "Pyrenees" (Франція), який розміщений вздовж гірського хребта вузькою смугою шириною від 1,5 до 20 км. У цьому парку 44% загальної кількості місць для відпочинку належить стаціонарним закладам (готелі, туристичні притулки), а 64% – відповідно пристосованим оселям місцевих жителів. Цей НП міг би прислужитися прикладом для наших вітчизняних парків, які могли б мати на балансі свої стаціонарні рекреаційні об'єкти типу

вище названих, а також інтенсивно використовувати можливості сільського зеленого туризму (садиби сільських жителів).

Важливе місце під час розроблення планувальної організації (функціонального районування території) НПП України у проектах організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання їх природних комплексів і об'єктів посідає врахування допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень, рекреаційних потреб населення, кількості населених пунктів в регіоні тощо.

Рекреаційне навантаження – це агрегатний показник антропогенного впливу (протягом комфортного періоду), що віддзеркалюється кількістю відпочивальників на одиниці площі, часом їх перебування на об'єкті рекреації і видом відпочинку. На сьогодні для території НПП України загалом запропоновано орієнтовні нормативи допустимого рекреаційного навантаження – 1 люд.-день/га, а конкретно для зони регульованої рекреації – близько 5 люд.-день/га, стаціонарної рекреації – 20–50 люд.-день/га (Гетьман, 2017).

Для американських НП чинні нормативи допустимих рекреаційних навантажень на 1 га значно вищі і становлять від 35 до 60 людей, що пояснюється набагато досконалішим рекреаційним облаштуванням (інфраструктурою – асфальтовані дороги, готелі, кемпінги тощо).

Для забезпечення функціонування НПП формують оптимальну для його території систему транспортних комунікацій, яка охоплює: паркові автодороги – *парквеї* (для екскурсійно-туристського обслуговування), *режимні дороги* (для утримання заповідних зон, проведення науково-дослідних робіт, екологічного контролю за станом та режимом природно-заповідних територій), *рекреаційно-господарські дороги* (для функціонування відповідних об'єктів), зовнішні автодороги (для зв'язку національного парку з іншими поселеннями) тощо.

Отже, функціональне зонування території НПП правомірно розуміти як форму його територіальної організації, або територіального планування. Останнє, як галузь науково-практичної діяльності, у різних країнах має різні офіційні назви: ландшафтне планування (Німеччина), краєвлаштування (Литва), просторове планування (США), фізичне планування (Нідерланди) тощо.

Висновки

Функціональне зонування – поділ природно-заповідних територій та об'єктів на ділянки (зони) з різними режимами збереження, відтворення і використання ландшафтних (природних) комплексів.

Функціональне зонування національного парку є головною передумовою його розвитку, гарантією якісного збереження біорізноманіття та раціонального екологічно зорієнтованого природокористування.

Результатом проведеного функціонального зонування території національного парку є схема (картосхема), як наочне відображення просторових функцій, які ця територія має виконувати.

На особливостях функціонального зонування національного парку, а також на основі територіальної конфігурації ландшафтних місць базується їх планувальна організація, що складається з планувальної структури і функціонального зонування території.

Планувальна організація національних природних парків – це обумовлене природними факторами функціональне зонування їх території, на основі якого формуються різні типи просторово-планувальних структур – кільцева, лінійна, тупикова і комбінована.

Важливе місце під час розроблення планувальної організації (функціонального районування території) національних природних парків України у проектах організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання їх природних комплексів і об'єктів посідає врахування допустимих рекреаційних навантажень.

- Гетьман В. І. Національні природні парки України. Київ : Редакція газет природничо-математичного циклу (Бібліотека "Шкільного світу"), 2012. 128 с.
- Гетьман В. І. Методичні рекомендації щодо визначення рекреаційних навантажень у межах природно-заповідних територій та об'єктів. Полтава : Дивосвіт, 2017. 43 с.
- Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір : монографія. У 2-х т. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2005. Т. 1. 431 с.
- Забелина Н. М. Национальный парк. Москва : Мысль, 1987. 175 с.
- Заповідна справа в Україні / під заг. ред. Гродзинського М. Д. Київ : Географіка, 2003. 306 с.
- Заповідники і національні природні парки України. Київ : Вища школа, 1999. 232 с.
- Ключин В. А., Михайлова И. Ф. Архитектурно-планировочная организация национальных парков. Москва : ЦНТИ, 1976. 55 с.
- Меллума А. Ж. Функциональное зонирование национального парка "Гауя" как основа для разработки программы дифференциальной охраны природы. *Растительный мир охраняемых территорий*. Рига : Зинатне, 1978. С. 12–19.
- Менеджмент охоронних лісів України / під заг. ред. акад. НАН України Ю. Р. Шеляг-Сосонка. Київ : Фітосоціоцентр, 2003. 299 с.
- Методические рекомендации по архитектурно-планировочной организации природных парков Украинской ССР. Киев : КиевНИИПград, 1978. 89 с.
- Методичні рекомендації щодо складу та змісту проекту організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів. Київ : Центр екомоніторингу України, 2005. 95 с.
- Национальные парки в Польше. Варшава : Шевелье, 1989. 16 с.
- Панченко Т. Ф. Ландшафтно-рекреаційне планування природно-заповідних територій : монографія. Київ : Логос, 2015. 176 с.
- Попович С. Ю. Природно-заповідна справа: навчальний посібник. Київ : Арістей, 2007. 480 с.
- Попович С. Ю., Устименко П. М. Рослинність і функціональне зонування Сіверськодонецького природного національного парку. *Український ботанічний журнал*. 1992. Т. 49, № 3. С. 25–31.
- Природно-заповідний фонд України загальнодержавного значення : довідник. Київ : Омега-Л, 1999. 240 с.
- Проект організації території національного природного парку "Синевир", охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, затверджений наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 березня 2003 р. № 47/ДС.
- Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації / Т. Л. Андрієнко та ін. Київ : Фітосоціоцентр, 2001. 60 с.
- Шеляг-Сосонко Ю. Р., Устименко П. М. Критерії функціонального зонування природних національних парків. *Український ботанічний журнал*. 1988. Т. 45, № 3. С. 79–81.
- Шищенко П. Г. Прикладная физическая география. Киев : Выща школа, 1988. 190 с.
- Global ecology: A New arena of political conflicts / Ed. By W. Sachs. London; New Jersey, 1993. 262 p.
- Tolle P., Forest J. National park servise in South Florida. 1981. Vol. 79. № 8. P. 512–515.

Рекомендовано до друку
Гавриленко В.С.